

Vrouwe en wijf in het 13de-eeuwse Middelnederlands

In: José Cajot (red.) *Lingua Theodisca*, 1995, S. 43 - 51.

0. Een van de hardnekkige vooroordelen met betrekking tot de middeleeuwen is de idee van de ondergeschikte positie van de middeleeuwse vrouw. De middeleeuwse maatschappij wordt vaak beschouwd als een vrouwenonvriendelijke samenleving, waarin de vrouw nauwelijks rechten had. Met het beeld van de verdrukte vrouw wordt resoluut komaf gemaakt door o.m. J. Janssens (1993: 38-41). De opvatting dat voor de vrouw in de middeleeuwen slechts een tweederangsrol was weggelegd, is cultuurhistorisch niet houdbaar. Deze zienswijze wordt concreet ook weerlegd door de hoge frequentie van attestaties van nomina voor 'persoon van het vrouwelijk geslacht' in zowel het ambtelijke als het literaire Vroegmiddelnederlands. De Mnl. nomina *wijf* en *vrouwe* behoren tot de courantste substantieven uit het Corpus van Middelnederlandse teksten vóór 1300 van M. Gysseling. In dit huldealbum voor de alom gewaardeerde Prof. J. Goossens, promotor van mijn proefschrift over de flexie van het substantief in het 13de-eeuwse ambtelijke Middelnederlands (mei 1993), wil ik graag verslag uitbrengen van een semantisch onderzoek van de duizenden vindplaatsen van de substantieven *vrouwe* en *wijf* in het Corpus Gysseling¹.

Deze bijdrage sluit in zekere zin aan bij G. De Smets historisch-geografische schets van het begrip "echtgenote" in de Oudduitse oorkonden tot 1300 (De Smet 1975). Terwijl De Smets artikel een onomasiologische invalshoek heeft, is mijn bijdrage echter semasiologisch georiënteerd: het is mijn bedoeling om te laten zien welke betekenissen de nomina *wijf* en *vrouwe* in het 13de-eeuwse Middelnederlands hadden. Door ook het literaire materiaal in het onderzoek te betrekken, komen bovendien eventuele betekenisverschillen die samenhangen met de tekstsoort aan het licht.

1. De ambtelijke teksten

1.1. Wijf

In de ruim 2000 ambtelijke teksten van het Corpus Gysseling (reeks I) komt het nomen *wijf* honderden malen voor in de aanhef of aan het slot van oorkonden, bijv. *dat jan sloue & auesoete sin wif vercochten wettelike de ofstede ...* (Gent 1266 of 1267, document 44, pagina 101, regel 32). Aan de vrouw in de

¹ Ik dank Mevr. dra. T. Schoonheim, redactrice van het Vroegmiddelnederlands Woordenboek (Instituut voor Nederlandse Lexicologie te Leiden) die me een uitdraai bezorgde van alle vindplaatsen van de nomina *vrouw* en *wijf* in het literaire CG. De substantieven uit het ambtelijke materiaal waren me voor mijn proefschrift reeds ter beschikking gesteld door dr. W.J.J. Pijnenburg (hoofredacteur VMNW) in de vorm van een computerfile.

rol van 'echtgenote' wordt gerefereerd met het nomen *wijf*. Bij haast iedere aankoop, verkoop of schenking van goederen die in de oorkonde wordt beschreven, wordt de naam van de vrouw voorafgegaan door een vermelding van haar man, of blijkt tenminste uit de context wie haar man was, bijv. *jacob die bakre [...] Ende maergriete ziin wijf [...] gauen wettelike ghifte. ver Celien clais wijf s(er) maertins soens* (Brugge 1293, doc. 1241, p. 1901, r. 43). De prototypische betekenis van *wijf* in de 13de-eeuwse ambtelijke teksten is 'echtgenote, vrouw met wie men een wettelijk huwelijk heeft aangegaan'. Uit ettelijke vindplaatsen van *wijf* blijkt expliciet dat de verbintenis tussen man en vrouw is bekrachtigd door een wettelijk huwelijk, bijv. *so wat man die sijn ghetrauwede wijf adde* (Brugge 1291-1300, doc. 1932, p. 2884, r. 15); *jan [...] alse voghet van arn(ouds) kind(er) vors(eid) die hi hadde bi zinen wettelike(n) wiue. gh(er)truden* (Brugge 1292, doc. 1130, p. 1753, r. 12) enz.

Het substantief *wijf* is in de 13de eeuw de benaming voor de middeleeuwse getrouwde vrouw, ongeacht uit welke klasse ze afkomstig is. De sociale herkomst van de vrouw speelt geen enkele rol bij de woordkeuze voor het begrip 'echtgenote'. In talloze gevallen verwijst Mnl. *wijf* naar de echtgenote van een man uit het volk: veel meer dan zijn voor- en toenaam vernemen we over hem doorgaans niet. Het nomen *wijf* is echter evenzeer van toepassing op gehuwde vrouwen uit de bovenste laag van de maatschappij, bijv. *T. van vlaendr(en) ende van Henegouwe Graue. ende Joh(ann)a siin wijf van vlaendr(en) ende van hene-gouwe Grauenede* (Vlaanderen 1276-1300, doc. 5, p. 40, r. 26). Wanneer een vrouw, die zich op de hoogste treden van de sociale ladder bevindt, als wettelijke echtgenote van een (eveneens adellijk) man wordt gezien, wordt zij stevast *wijf* genoemd, bijv. *Dat wi heren Diderich den Greven van Cleue, jnde vore Margareten van kiburch sinen wetteliken wiue der Grevinnen van Cleue [...] vir kocht hebben* (Mörs? 1298, doc. 1703, p. 2552, r. 5). Slechts eenmaal lijkt ook het woord *vroue* 'echtgenote' te betekenen, nl. *die gaf ons mijn her rogier van der hauerien & v(er) alise zijn vroue* (Oudenaarde 1291, doc. 1040, p. 1591, r. 20).

De passage *Gehuwede liede bede tegader man ende wif ne mot men hier niet ontfan* (Gent 1236, doc. 3, p. 22, r. 33) geeft aan welke de partners zijn in een middeleeuws huwelijk: *man ende wif*.

Het substantief *wijf* heeft in reeks I van het CG slechts enkele malen de betekenis 'vrouw, vrouwspersoon, vrouw in het algemeen', die Verwijs & Verdam als eerste betekenis opgeven (MNW IX, 2464), bijv. *War hieme(n) die ten gulde niet nen borde [...] wart man wart wijf* (Gent 1270, doc. 93, p. 167, r. 1); *dat niemene vreemde man no wijf vte wat lande dat sie sijn [...] moet copen no vercopen* (Brugge 1285-1286, doc. 663, p. 1112, r. 26). De appositie *no*

ghenen wiue, toegevoegd na *v(ro)wen no joncv(ro)wen* in de zin *Niem(en) ne moet v(ro)wen no joncv(ro)wen no ghenen wiue gheuen tetene binne(n) onsen coue(n)te* uit de statuten van de Beggaarden te Brugge (Brugge 1292, doc. 1124, p. 1746, r. 36), bepaalt dat geen enkele persoon van het vrouwelijk geslacht in het klooster mag komen eten.

De oververtegenwoordiging van de betekenis 'echtgenote' voor Mnl. *wijf* is deels toe te schrijven aan de aard van de documenten: de meeste ambtelijke teksten zijn immers oorkonden, waarin beide echtelieden van rechtswege worden genoemd. Het feit dat Mnl. *wijf* het vaakst is overgeleverd in het middeleeuwse Vlaams hangt samen met het overwicht van dergelijke teksten uit het graafschap Vlaanderen in het Corpus Gysseling, niet met eventuele geografisch bepaalde betekenisverschillen. De Smets observatie dat voor het begrip "Ehefrau" in een groot Nederlands-Nederrijns gebied tot aan de Moesel de term *wif* wordt gebruikt (De Smet 1975: 30), kan ik op basis van het vroegste Middelnederlandse materiaal uit Vlaanderen, Holland, Utrecht, Brabant en Limburg ten volle onderschrijven.

1.2. Vrouw

Vergeleken met het woord *wijf*, dat op een zeer groot deel van de middeleeuwse vrouwen van toepassing is, heeft het Mnl. substantief *vrouwe* een beperkter semantisch bereik. De term *vrouwe* wordt ten eerste gebruikt voor vrouwen van aanzien. Vrouwen die tot de adelstand behoorden, konden aanspraak maken op de titel *vrouwe*, bijv. *ieghen onser vrouwen ver Mergrieten die graefnede was van vlaendren ende van Henegouwen* (Gent 1285, doc. 604, p. 1023, r. 31). Vaak waren deze vrouwen heerseres over een gebied dat hun eigendom was, bijv. *in also selc goed alse ene edele vrowe, vroue v(er) marie wilen vroue van meclene v(er)creech iegen ons(er) liuer moeder, vrouwen veren marien, wilen vroue vanden lande van g(ri)mb(er)gen* (Mechelen 1297, doc. 1562, p. 2349, r. 8). De betekenissen 'gebiedster, heerseres, landsvrouwe' (MNW IX, 1426), waarvan er in het CG talrijke bewijsplaatsen zijn overgeleverd, sluiten dan ook nauw aan bij de betekenis 'edelvrouwe' (MNW IX, 1429).

In tegenstelling tot de vindplaatsen van *wijf* volgt de vermelding van de echtgenoot van de vooraanstaande vrouw wel eens na de naam van de *vrouwe*, bijv. *die vorseide vroue lisebette ende reinare hare man verlieden vor ons* (Brugge 1286, doc. 646, p. 1090, r. 18). Soms wordt er expliciet gestipuleerd wie de echtgenoot was van de vrouw van hoge geboorte, bijv. *ic vrouwe van Breda, ende ic min here Arnout here van Breda. die der vrouwen wittheleke man been* (Breda 1269, doc. 75, p. 136, r. 43). Wanneer echter naar een *vrouwe* wordt verwezen als wettelijke echtgenote, wordt zij *wijf* genoemd, bijv. *vrouwe asekiin*

vrouwe van scoenhoue die wiif was wilen eer heren hughen botren; Ende nu wiif es here sveders van sulen (Utrecht of Antwerpen 1284, doc. 551, p. 802, r. 6). De maritale status van een vrouw van aanzien, die in de regel gehuwd was met een man die zich *heer* mocht noemen, wordt doorgaans met een appositie uitgedrukt, bijv. *met seren, ser Raes, here van Gauere. en(de) mire vrouwen ver Beatrisen, ziins wiifs, zeghelen, en(de) met ver valencien zegle, vrouwe van Eu(er)ghem* (Gent 1276, doc. 175, p. 297, r. 40).

Een vrouw van aanzien, genoemd *vrouwe*, werd in de middeleeuwse cultuur bejegend met respect. Zelfs als men met haar een conflict had, betoonde men eerbied aan de vrouw van hoge geboorte, bijv. *dat wi enen tuist hadden, met eenre edelre vrouwen ende groeter, ver katerinen vrouwe van vorne, ende burgrauinne van zelant* (Grafelijke Kanselarij Holland 1291-1292, doc. 1149, p. 1775, r. 22). Adnomina die positieve eigenschappen uitdrukken, maken bovendien niet zelden deel uit van de nominale groep. Adjectieven als *goed, vroed* e.d. maken duidelijk dat een *vrouwe* een moreel hoogstaand persoon was, bijv. *Tote ere goeder vrouwen en(de) ere vroeder mire vrouwen mijns ser mechiels wiif van lembeke* (Gent 1251-1275, doc. 171, p. 291, r. 40).

Het nomen *vrouwe* komt ten tweede courant voor in religieuze zin. Voor Onze-Lieve-Vrouw wordt in de ambtelijke teksten uitsluitend het woord *vrouwe* gebruikt, bijv. *onse vrouhe s(an)c(t)e marie moetse ghesterken* (Gent 1270, doc. 94, p. 175, r. 32). De datering van tientallen teksten is ontleend aan de heiligenkalender: een kerkelijke feestdag van Onze-Lieve-Vrouw is voor de middeleeuwer een goed referentiepunt, bijv. *sdonresdaeghs voer onser vrouwen dach natiuiteit dat es als onse vrouwe sente marie was gheborn* (Gent 1291, doc. 1067, p. 1660, r. 24); *disendages vor onser vrouwen dach licht messe* (Mechelen 1286, doc. 649, p. 1093, r. 32). Het woord *vrouwe* verschijnt ook vaak in een nominale groep ter aanduiding van een (parochie)kerk waarvan Onze-Lieve-Vrouw de patroonheilige is, bijv. *ter kerken van onser vrouwen van tricht* (Maastricht 1294, doc. 1324, p. 2001, r. 36).

Naast de moeder Gods worden ook vrouwen die zich door religieuze geloften hebben toegewijd aan de Kerk, uitsluitend benoemd als *vrouwe*, bijv. *Dat hic hebbe vercocht, Religousen vrouwen der abbedessen ende den conuent van der biloken van der ordinen van chisteaus* (Gent? 1298, doc. 1652, p. 2475, r. 36). In een periode waarin er, ten gevolge van kruistochten en oorlogen, een vrouwenoverschot was, werden heel wat dames uit de hogere standen, zowel ongehuwde vrouwen als weduwen, kloosterzuster of begijn, bijv. *van mire v(ro)wen v(er)naechte(n) die sente claren begheuen es* (Gent 1296, doc. 1534, p. 2322, r. 11); *v(er) liisbet de vrouwe van hofstade beghine int hof van sente kateline van alst* (Aalst 1296, doc. 1524, p. 2308, r. 32). De term *vrouwe* is op

hen dus tweemaal van toepassing.

De prototypische betekenis van Mnl. *vrouwe* in de 13de-eeuwse ambtelijke schrijftaal is, samengevat, 'vooraanstaande vrouw, vrouw van aanzien', zowel in profane als in religieuze zin.

2. De literaire teksten

De woordenschat van de Vroegmiddelnederlandse literaire teksten is veel rijker en gevarieerder dan die van de ambtelijke teksten. De Mnl. nomina *vrouwe* en *wiif* hebben in de literaire taal een wijder spectrum van betekenissen. De keuze voor het gebruik van hetzij *vrouwe* hetzij *wiif* verschilt bovendien tussen de teksten onderling op grond van hun inhoud.

2.1. Wiif

In de tekst waarin het heiligenleven van Sint-Lutgart wordt verhaald, komen tal van vindplaatsen voor waarin het woord *wiif* de betekenis 'vrouwelijk persoon' heeft. *Wiif* verschijnt vaak in combinatie met *man* 'mannelijk persoon', bijv. *een tempeest met groter vart Dat man noch wiif en hef gespart* (LSL [= Leven van Sint-Lutgart, CG II-5] p. 392, r. 16). De betekenis 'echtgenote' voor *wiif*, die in het ambtelijke materiaal zo courant is, is in deze tekst vermoedelijk vaak impliciet aanwezig, maar kan nauwelijks met bewijsplaatsen worden gestaafd. We vernemen immers meestal niets over de gezinssituatie van de vrouwen die naar de heilige Lutgart komen om haar hulp in te roepen. De vrouwen die hun heil zoeken bij Lutgart worden opvallend vaak en vrij nadrukkelijk negatief getypeerd. De Franstalige vrouw bijvoorbeeld, *dat walsche wiif* (LSL p. 346, r. 28), die Lutgart uit de handen van de duivel redt, wordt meermaals afgeschilderd als een rampzalige, zondige vrouw, nl. *en wiif Die leidde en harde onsalech lijf En(de) een verwaten en(de) en quaet* (LSL p. 339, r. 1-3); *onsalech wiif* (LSL p. 341, r. 2 en r. 30); *Want op deghenen die dat wiif / Gemaket hadde also kaitijf / So graciloes en(de) so uerschouen* (LSL p. 344, r. 4-6). Deze vrouw, die *In desperacie was geuallen Dat arme wiif* (LSL p. 339, r. 24-25), kennelijk een volkswrouw, wordt steeds *wiif* genoemd.

Niet alleen vrouwen uit het volk, ook vrouwen van aanzien worden *wiif* genoemd wanneer het ongeluk dat hen is overkomen wordt beschreven. Vrouw Machtelt, *Die urowe goet* (LSL p. 184, r. 24), een rijke vrouw die door Lutgart van haar doofheid wordt genezen, noemt zichzelf *ellendich wiif* (LSL p. 186, r. 17 en p. 186, r. 20) als ze het over haar kwaal heeft. Ook een vrouwelijke religieuze, *Ghi urowe(n) die [...] dragt abijt* (LSL p. 76, r. 21), die door Lutgart van haar duivelse visioenen wordt verlost, wordt *arm wiif* genoemd als verteld wordt dat ze van het rechte pad is afgedwaald: *Dat arme wiif. dat no(n)nekijn*

Dat was in dole comen groet (LSL, p. 80, r. 10-11). De duivel, die woedend is als hij het onderspit moet delven tegen Lutgart, noemt haar *Dat felle wijf. die quaderhande* (LSL, p. 84, r. 3).

Het woord *wijf* heeft in het Leven van Sint-Lutgart vaak een negatieve connotatie. Wanneer een vrouw, zelfs een heilige vrouw als Lutgart, in een slecht daglicht wordt geplaatst, wordt het woord *wijf* gebruikt. De neutrale, ongemarkeerde betekenis 'vrouw' is in dit stichtelijke verhaal vaak verengd tot 'ellendige, slechte vrouw'. De pejoratieve connotatie die *wijf* in de huidige standaardtaal heeft, is in de 13de eeuw niet algemeen, maar de talrijke vindplaatsen in het Leven van Sint-Lutgart waar het woord *wijf* een negatief vrouwbeeld belichaamt, lopen wellicht vooruit op deze betekenisontwikkeling.

In Jacob van Maerlants "Rijmbijbel" is *wijf* in de eerste plaats het gewone woord voor 'vrouwelijk persoon'. Een mooie illustratie van deze zeer courante betekenis voor *wijf* is de passage *Adam ons eerste vad(er). / Ontfinc dat m(en)scelike lijf. / Sond(er) man en(de) sond(er) wijf. [...] Hieue was ghemaect dar naer. / Van den man en(de) sond(er) wijf. / Dit was tersten vrouwen lijf.* (CG II-3, Rijmb. p. 509, 34-40). Ook het gebruik van *wijf* in de betekenis 'echtgenote, vrouw met wie men samenleeft' draagt in aanzienlijke mate bij tot het zeer grote aantal attestaties van dit woord in deze tekst, bijv. *Du soud noch heten abraham. / Ende dijn wijf die hiet sarray* (Rijmb. p. 44, r. 8-9); *Moyses [...] Nam sijn vijf [sic] ende sine kind(er)* (Rijmb. p. 91, r. 17). Evenmin als in de ambtelijke teksten beïnvloedt het standsverschil hier de woordkeuze, bijv. *Dit beriet al iesabel. / Die coninghinne achabs wijf* (Rijmb. p. 306, r. 18-19). Opmerkelijk is wel dat ook de maagd Maria *wijf* wordt genoemd als haar relatie met Jozef ter sprake komt: *Doe voer ioseph in bethleem. / Van nazareth en(de) met hem. / Maria sijn wijf van kinde god.* (Rijmb. p. 506, r. 42-43, p. 507, r. 1). Wanneer over Onze-Lieve-Vrouw wordt gesproken, wordt aan haar gerefeerd met *vrouwe*, bijv. *An marien onser vrouwen* (Rijmb. p. 503, r. 32), maar Jezus zelf spreekt zijn moeder aan met *wijf*: *Jhesus sprac te sire moed(er). / Wijf nv sie dit es dijn sone.* (Rijmb. p. 630, r. 20-21).

Maerlants dichtwerk "der Naturen Bloeme" heeft een heel andere thematiek dan de Rijmbijbel. Mnl. *wijf* wordt in deze tekst dan ook aangewend in minder gebruikelijke betekenissen. Bij zijn beschrijving van de primitieve volkeren die de wereld bevolkten, gebruikt Maerlant meestal het woord *wijf* voor de vrouwelijke soort, bijv. *Andre lieden [...] jn hollen wonen si sond(er) zale / hare wijf ende hare kinder / wonen metten beeste(n) ghinder* (CG II-2, Nat. Bl. p. 25, r. 12-14). Deze fabelachtige vrouwen zijn niet noodzakelijk wilde, onbeschaafde wezens: *oec so wonen dar int lant / wijs va(n) sere scoonre maniere* (Nat. Bl. p. 27, r. 34-35). In de hoofdstukken over de dierenwereld, die in dit verhaal

uitgebreid aan bod komt, wordt *wijf* wel eens gebruikt voor het 'wijfje van een dier', bijv. *dat pard notet (ende) rijd / altote sine(n) xxx. jare(n) / (ende) die merie tote xl. te ware(n) / xxxv. jaer es parts lijf / (ende) xl iar so leuet hare wijf* (Nat. Bl. p. 69, r. 30-34).

Van de betekenis 'zedeloze vrouw, lichtekooi' (MNW IX, 2466) voor *wijf* bevat de Enaamse codex een goed voorbeeld: [...] *een besondecht wijf / Die oyt in sonden leedde haer lijf* (CG II-1, En. cod. p. 462, r. 34-35). In deze codex komt ook een passage voor waarin de lichamelijke aspecten van de verhouding *man-wijf* vrij aanschouwelijk worden voorgesteld: *Want ghi sijt mijn bedde ghenot / En(de) mijn ghetrovde wijf / Ghi sout mi lief hebben alse v lijf* (En. cod. p. 406, r. 2-5). In Diederic van Assenedes idyllische verhaal "Floris ende Blancefloer" noemt Floris zijn geliefde, Blancefloer, steeds *wijf*, bijv. *bla(n)tseflor was mi(n) wif.* (CG II-1, Fl. en Bl. p. 300, r. 28).

2.2. Vrouwe

In tegenstelling tot *wijf* krijgt Mnl. *vrouwe* in het Leven van Sint-Lutgart vaak een positieve connotatie. De betekenis 'vrouw van aanzien, zowel in profane als in religieuze zin' die ik voor het ambtelijke materiaal als prototypische betekenis vooropstelde, overheerst ook in deze literaire tekst. Vrouwen van hoge geboorte, zoals de hertogin van Brabant, of vrouwelijke religieuzen, worden *vrouwe* genoemd, bijv. *Ere hoger urowen messagir / Die uan brabant es hertoghinne* (LSL p. 310, r. 2-3); *Ver ysabeel [...] was genaemt die vrowe / Dat si oc gode was getrowe* (LSL p. 479, r. 24-26). Maar vaker dan in het ambtelijke materiaal worden in de nominale groep adjectieven toegevoegd die de goede eigenschappen van de *vrouwe* benadrukken, bijv. *Ter urowe edel en(de) goet* (LSL p. 139, r. 11). Het toevoegen van dergelijke adnomina in de context is voor een deel te verklaren door de thematiek van het verhaal: het merendeel van de vindplaatsen van *vrouwe* verwijst immers naar Sint-Lutgart, die in deze vita wordt verheerlijkt, bijv. *Lutgart die vrowe goedertiren* (LSL p. 219, r. 4); *oc es lutgart / Genamt die wel gerakde vrowe* (LSL p. 138, r. 33-34). Niet alleen van Lutgart, ook van andere *vrouwen* worden herhaaldelijk en expliciet de kwaliteiten vermeld, bijv. *Machtelt die urowe goet ua(n) prise* (LSL p. 188, r. 12).

Mnl. *vrouwe* en *wijf* zijn in het Leven van Sint-Lutgart in een aantal gevallen semantisch complementair: een vrouwelijk persoon die als voorbeeld voor anderen wordt gesteld, heet *vrouwe*, een ongelukkige vrouw die geen leed is bespaard, wordt *wijf* genoemd. De huidige semantische differentiatie tussen *vrouw* en *wijf* is al in het 13de-eeuwse Leven van Sint-Lutgart in enige mate zichtbaar.

In vergelijking met de talrijke attestaties van *wijf* nemen de schaarse vind-

plaatsen van Mnl. *vrouwe* in Maerlants Rijmbijbel kwantitatief een marginale plaats in. Tenzij het niet anders kan, lijkt Maerlant het woord *vrouwe* liever niet te willen gebruiken. In enkele gevallen is Mnl. *wijf* in de context kennelijk niet passend of geeft het niet de gewenste betekenisnuance weer. Zo wordt over Onze-Lieve-Vrouw enkel als *vrouwe* gesproken (vgl. boven). Een vrouw die zich onderscheidt door wijsheid en bekwaamheid, wordt *vrouwe* genoemd, bijv. *De vrouwe was wijs va(n) worde(n) soete./ En(de) dar toe scone en(de) bequame.* (Rijmb. p. 230, r. 1-2).

Ook in Der Naturen Bloeme geeft Maerlant de voorkeur aan Mnl. *wijf*, dat vaker is geattesteerd dan Mnl. *vrouwe*. De fabelachtige vrouwelijke wezens die op aarde leefden, worden meestal aangeduid met *wijf* (cfr. boven). Voor de uitsluitend vrouwelijke bewoners van Amazonië maakt hij evenwel een uitzondering: deze vrouwen, *starker boue(n) ma(n)nen vrouwe(n)* (Nat. Bl. p. 24, r. 26), noemt hij altijd *vrouwe*, bijv. *een lant [...] dat amasonia es ghenant / el niet dan vrouwe(n) wone(n) int la(n)t / sonder gheselschap van ma(n)ne* (Nat. Bl. p. 24, r. 3-5).

Wanneer typisch vrouwelijke aspecten van de gezondheid aan bod komen, gebruikt Maerlant het woord *vrouwe*, bijv. *vrouwe(n) die gae(n) in arebeide(n) gaen* (Nat. Bl. p. 391, r. 11). Ook in de "Nederbergse geneeskundige recepten" worden allerlei huismiddeltjes voor gezondheidsproblemen van de *vrouwe* voorgeschreven, bijv. *Past(er)nake is gut d(er) wrove alse si des kindes genesen is* (CG II-1, Ned. rec. p. 343, r. 19). Als de lichamelijke schoonheid van de vrouw ter sprake komt, krijgt het woord *vrouwe* de voorkeur, bijv. in de Aiol: *te gegen uome q(ua)m sijn wijf. / got hi gemaked uoren lijf. / want si was eine urouwe scone* (CG II-1, Aiol, p. 328, r. 2-3).

Tenslotte is de eerste betekenis die het MNW opgeeft voor *vrouwe*, nl. 'gebiedster, heerseres, landsvrouw' (MNW IX, 1426), ook in het literaire materiaal in tal van fragmenten aanwezig, bijv. in de Enaamse codex: *Hi saldi maken coninghinne / Ende vrowe van al sinen rike* (En. codex, p. 435, r. 38-39) en in de "Wrake van Ragisel": *die v(ro)we [van galistroet] en(de) hare volc sin suore(n)* (CG II-1, Wrake, p. 358, r. 14).

Literatuur

CG: Gysseling, Maurits: Bouwstoffen voor een woordarchief van de Nederlandse taal. Corpus van Middelnederlandse teksten (tot en met het jaar 1300). M.m.v. en van woordindices voorzien door W. Pijnenburg. Reeks I: Ambtelijke bescheiden. 9 delen. 's-Gravenhage 1977. Reeks II: Literaire handschriften. 6 delen. 's-Gravenhage 1980-1987.

De Smet, Gilbert: "Ehefrau" in den Altdeutschen Originalurkunden bis zum Jahre 1300. In: Bellmann, G. & G. Eifler & W. Kleiber (Hrsg.): Festschrift für Karl Bischof zum 70. Geburtstag. Köln 1975, S. 27-39.

Janssens, J. De middeleeuwen zijn anders. Cultuur en literatuur van de 12de tot de 15de eeuw. Leuven 1993.

MNW: Verwijs, E. & Verdam, J.: Middelnederlandsch Woordenboek. 10 dln. 's-Gravenhage 1885-1952.

WNT: Woordenboek der Nederlandsche Taal. 's-Gravenhage/Leiden 1882-.